

OSMANLI EĞLENCE KÜLTÜRÜNÜN EDEBİ ÜRÜNLERE YANSIMASI: SURNAMELER

Fatih AKBAY¹

GİRİŞ

Eğlence; en basit ifadeyle insanoğlunun yemek, barınmak kadar öncelikli bir ihtiyacı değilse bile hem fiziksel, hem de zihinsel bakımdan rahatlayıp yenilenmek ve daha kaliteli yaşamak için yöneldiği bir davranış olarak açıklanabilir. Bu temel ihtiyacı karşılamak isteyen insan, günlük ve bireysel hayatında oyun, şaka gibi çeşitli yollarla buna imkan bulur. Ancak insanlar bunun ötesinde, toplumsal ölçekli büyük doyumlar için de tarih boyunca türlü vesileler üretmiştir. Birçok toplumda, tabiattaki dönüşümü takip etmek, dinî inançları ifade etmek yahut insan hayatında mihenk taşı konumundaki doğum, evlilik gibi vakaları abartılı törenlerle duyurmak gibi yollarla insanın bu sosyalleşme ve rahatlama ihtiyacı bir şekilde karşılanmıştır.

Diğer toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da insanların bir araya gelip eğlenmesi şeklinde ortaya konulan bu merasimler, özellikle saray ve yönetici çevresinin öncülüğünde, çeşitli sebeplerle farklı ad ve mahiyette gerçekleştirilmiştir. Bu eğlencelerin coşkulu bir şekilde geçmesi için verilen desteklerin başlıca sebebi, padişah ve üst kademedeki devlet erkanının kendilerini, aile efradını veya yakın çevresini eğlendirmek için yaptıkları merasimler olması ile açıklanamaz. Bunun ötesinde padişahın halkla bütünleşip farklı kesimleri kaynaştırması, insanların rahatlayıp yenilenmesine olanak sağlanması, toplumun sosyal, psikolojik ve siyasi durumlarının gözlemlenmesi, kazanılan zaferlere dikkat çekilerek devletin gücünün halka ve rakip devletlere gösterilmesi, ayrıca şenlikler için yapılacak harcamalarla ekonomiye katkı sağlanması gibi eğlencelerin önemli işlevleri bulunmaktaydı. Bunlara bağlı olarak eğlencelerin ölçeği de değişebilmekteydi.

Bu tür halka açık eğlenceler; yukarıda açıklanan sebeplerin de etkisiyle ordunun sefere çıkması yahut zafer kazanması, ramazan, bayram, padişah oğul ve kızlarının doğum, sünnet ve düğünleri gibi olay ve zamanlar, yani türlü vesileler aracılığıyla farklı boyutlarda gerçekleşir. Toplumsal hayattaki hemen her şey gibi bu eğlenceler de edebî ürünlere farklı dikkat ve yaklaşımlar çerçevesinde konu olmuştur. Şenliklerin kendisi gibi söz konusu edebî yansımaları da bu eğlencelerde yaşananların ötesinde, toplumun o dönemdeki sosyokültürel durumunun eğlence anlayışından hareketle genel bir resmini çizmek için oldukça önemlidir (Basat 2015: ETÜ Edebiyat Söyleşileri).

---

¹TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi / Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

1. SURNAME: MANZUM VE MENSUR ÖRNEKLER

Bu çalışmada, Osmanlı içtimai eğlence hayatında oldukça önemli bir yer tutan surname türü manzum ve mensur şekilde yazılmış olan iki örnek yardımıyla incelenecektir. Bu surnamelerin ilki Mîrialem-zâde nâmıyla maruf Halil İbrahim Rif'at Bey'in kaleme aldığı 818 beyitlik manzum surnamedir. Bu eserde, Sultan II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Halil Rif'at Paşa'nın 1834 (1250) yılındaki düğünü konu edilmektedir. Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün kalıbıyla, mesnevi tarzında yazılan eser, düğündeki olayları 47 başlık altında ele almıştır (Arslan 2009: 42). Bunun karşısında incelenecek olan eser ise yine aynı düğünü anlatan 87 varaklık müellifi belli olmayan mensur surnamedir .

Bu iki örnek eser seçilirken, çalışmanın merkezini oluşturan iddiayı en sade ve objektif yolla ortaya koyup bir tartışma haline getirmek ve sonuca ulaşmak hedeflenmiştir. Bu çalışmada manzum surnamelerin kültür tarihçiliği noktasında mensur örneklere nazaran eksik kaldığı, bu bakımdan yazıldığı dönemi yansıtmakta daha zayıf ürünler olduğu iddiası tartışılacaktır. Manzum ve mensur surnameler konusunda Mehmet Arslan ve Hatice Aynur'un benzer düşünce ve söylemleri bulunmaktadır. Aynur, "*manzum surnâmelerde söz sanatlarına riayet yanında vezin ve kafiye'nin getirdiği sınırlamalar dolayısıyla olaylara daha az yer verilmekte, mensur surnâmelerde ise törenler esnasında cereyan eden hadiseler günü gününe anlatılmaktadır.*" (2009: 565) şeklinde genelleyici bir dil kullanırken, Arslan ise "*Bu tür mensur "Surnameler"de amaç manzumalarda olduğu gibi sanat göstermek değil, olayları ayrıntılarıyla vermektir*" (1999: 6) diyerek yine bir genellemede bulunmuş ve mensur örnekleri tamamen olay anlatımına yönelik eserler, manzum olanları ise büyük ölçüde sanat gösterisi olarak kabul etmiştir.

Bu çalışmanın çıkış noktası ve temel sorunu olarak, oluşan bu ortak kanaatin ve yapılan genellemelerin geçerli olup olmadığı; surname türü daha yakından incelenmek suretiyle araştırılırken, manzum ve mensur olarak seçilen örnek surnamelerin aynı töreni anlatmasına özellikle dikkat edilmiştir. Böylece dönem farklılığının, yani tarihi bir boşluğun yaratacağı farklı şartların bu tartışma ve karşılaştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği konusunda bir eksiklik olarak ortaya çıkmaması amaçlanmıştır. Aynı zaman ve mekana ait olup aynı vakayı aktaran söz konusu iki metni karşılaştırmak elbette Aynur ve Arslan tarafından kabul edilen görüşü geçersiz kılmaya yetmeyecektir. Ancak eğer bu ortak iddia karşısında ifade edilebilecek hususlar, sunulabilecek özel veya genelleyici alternatif tespitler varsa onları ortaya koyarak en azından bu konuda geçerli ve dikkat çekici bir tartışma başlatmak önemli sayılmalıdır. Böylece, edebi ürünlerin tarih bilimine, özellikle kültür tarihine katkıları söz konusu olduğunda manzum eserlerin de ne derece önem arz ettiğini, manzum bir surnameden hareketle diğer bütün örnekler için genellemek söz konusu edilebilir. Bu yaklaşım, metinleri inceleme ve karşılaştırma çalışmasını daha dikkat çekici yapmakla birlikte, örnekleri incelemeye geçmeden önce surname türüne dair yapılacak bazı tanım ve açıklamalar hem bütüncül bir tablo çizmek, hem de örnekleri daha iyi anlamak bakımından yararlı olacaktır.

Surname, sur ve name kelimelerinin birleşimiyle oluşan bir sözcüktür. “Sur”, düğün, ziyafet, şenlik gibi anlamlara gelirken “name” de yazılı belge, mektup, risale gibi anlamlara sahiptir (Aynur 2014: 565). Surnameler, nadiren şehzadelerin doğumları üzerine düzenlenen “Vilâdet-i Humâyûn” adlı şenlikleri anlatan vilâdetnameler ile şehzadelerin sünnet düğünlerinin aktarıldığı “Sûr-ı Hıtan” törenlerini ve yine şehzadelerin, padişah kız veya kardeşlerinin evlilikleri vesilesiyle yapılan “Sûr-ı Humâyûn”ları anlatan müstakil manzum veya mensur eserlerdir. Surnamelerde asıl amaç olayları aktarmak olduğundan üslup aynı merasimleri divanların içerisinde aktaran “Sûriyye Kasideleri”ne göre daha sadedir. Zira bu tür kasidelerin bilhassa nesib kısımlarında düğün ve şenliklere dair edebi tasvirler ağırlık kazanır (Arslan 1999: 5). Ancak elbette bu durum da döneme ve eseri yazan kişinin yaklaşımına göre değişkenlik gösterecektir. Ayrıca yine aynı olaylar vesilesiyle yapılan şenlikleri anlatan tarih manzumelerine ise “Sûriyye Tarihleri” denir. Sûriyye Tarihleri de bu şenliklerin tarihini belirtmenin yanında bazı özelliklerine sanatlı bir üslupla yer vermek bakımından önemlidir (a.g.e.: 6). Sûriyye Kasideleri ve Sûriyye Tarihleri zaman zaman padişah ve çevresi dışındaki şenlikleri de aktarıırken müstakil surnamelerde yalnızca padişah ve çevresince düzenlenen şenlikler anlatılmıştır. Surnamelerin en önemli özelliklerinden birisi de yalnızca Türk Edebiyatına ait bir tür olup başka edebiyatlarda örneğinin bulunmamasıdır (Arslan 1999: 1).

Daha önceleri tarih yazarları ve vakanüvislerin düz bir üslupla anlattığı düğün ve şenliklerin özellikle şairler tarafından edebî bir şekilde işlenmesi ise XVI. Yy’a rastlamaktadır. Bu anlamda ilk müstakil manzum surname, Gelibolulu Ali’nin III. Murad döneminde, 1582 yılında yapılan büyük düğünü anlattığı *Câmi’u’l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* adlı 2775 beyitlik mesnevisidir. Son müstakil surname ise 1858 yılında Nafi’nin, Sultan Abdülmecid’in kızları Cemile ve Münire Sultanların düğünlerini anlattığı *Peyâm-ı Sur* adındaki mensur eseridir. Aslında 1298 yılında Orhan Gazi’nin Nilüfer Hatun ile evlenmesiyle yapılan ilk evlenme şenliğinden, 1365’te I. Murad’ın şehzadesi Yıldırım Beyazıt için yapılan sünnet düğünü ve şenliğine, oradan da XIX. yy’ın sonlarına doğru II. Abdülhamid’in şehzadesi için yaptırdığı Osmanlıdaki son büyük şenliğe kadar arada tespit edilen elli beş büyük şenlik ve düğün vardır. Ancak bunların yalnız on bir tanesi müstakil manzum ve mensur surnamelerle çok az bir kısmı da sûriyye kasidelerine konu olmuştur (Arslan 2007: 225-226). Tarihte bu şenliklerin edebi yolla işlenmesi şenliklerin ve surnamelerin sayısına bakılırsa oldukça yetersizdir. Bugün ise az sayıdaki bu surname örnekleri ve genel olarak surname konusu üzerine yapılan kapsayıcı çalışmalar Arslan’ın eserleri dışında son derece sınırlıdır.

Yalnızca Türk Edebiyatına mahsus olan Surnameler manzum ve mensur olarak yazılmıştır. Bu türe ait başka belirleyici özellikler olduğu da ifade edilebilir. Bunlardan birisi surnamelerdeki olay akışının genellikle birbirine benzemesidir. Manzum ve mensur eserde hemen hemen aynı olduğu ifade edilen bu sıra genellikle şu şekildedir:

Saraydan bir vezir yahut güvenilir bir kimse Sûr Emîni olarak tayin edilir ve düğünün hazırlık ve gidişatını yönetir. Bazı düğünlerde davetiyeler bir yıl önceden gönderilir. Konukların şenliği izlemesi için uygun yerler yapılır, çadırlar kurulur. Düğün için gerekli araç ve mutfak malzemeleri temin edilir. Düğün zamanı ise padişah ve yakınları davetlileri kabul eder, hediyeleşmeler yapılır. Nahıl alayı ve şeker âlâtının geçişinden ve sünnet olacak

şehzadenin gelmesinden sonra eğlence ve ziyafetler düğünün sonuna dek gece gündüz devam eder. Bu sırada esnaf alayları da bu eğlenceler boyunca geçiş ve gösterilerini yaparak hediyelerini sunar ve hünelerini gösterir. Kandil donanmaları yapılır, oyuncular gösteri yapar, sünnet merasimi olur ve düğün sona erer. Evlilik eğlencelerinde ise yukarıdaki genel programın dışında arus ve cihaz alayları geçer, damadın ayrıca verdiği “Velîme Ziyafeti” yapılırdı (Arslan 1999: 7). Yine benzer şekilde doğum şenliklerinde şehre veya tüm ülkeye doğum haber verilir ve önceden yapılan hazırlıklar sayesinde bütün şehir bir şenlik atmosferine bürünürdü.

Surnamelerin dikkat çekici bir noktası da genel şablonların ötesinde, her surnamenin daha yoğun bahsettiği bir konusu; edebi veya daha sade bir üslubu olabildiğidir. Bunun sebebi ise Surname yazarının tercihi yanında anlatmak istedikleri olarak açıklanabilir. Mesela Osmanlı'nın zenginliğinin, ihtişamının anlatılmak istendiği bir surnamede padişah ve damat taraflarınca verilen ve kabul edilen hediyelerle misafirlerin getirdiği hediyeler ayrıntılı olarak yazılırken, düğünlerin asıl olarak eğlence yeri olduğunu anlatan bir eserde dikkat noktası oyunlar ve gösteriler olacaktır. Yani surnamelerin kültür tarihi açısından önemli veriler içerip içermediği, bunların hangi türden bilgiler olup daha çok hangi surnamelerde bulunacağı öncelikle surname yazarının sebep-i telifine bağlıdır. Buna mesnevi şeklinde yazılan müstakil eserlerdeki sanat yapma amacını da dahil etmek yanlış değildir.

Aynur ve Arslan'ın belirttiği gibi manzum örneklerde vezin ve şekil kalıplarından, estetik kaygılarla oluşan nispeten süslü üsluptan dolayı asıl olay ve unsurların yansıtılmadığı fikrinin doğruluğu veya yanlışlığını tespit etmek için iki örnek kıyaslanacaktır. Aksi halde yalnızca iki örnek üzerinden bu konuyu bütünüyle açıklığa kavuşturmak mümkün olmayacaktır. Bu nedenle öncelikle başarılı bir kültür taşıyıcısı olduğu kabul edilen mensur surname türünü, müellifi bilinmeyen 87 varak boyutundaki örnek eserden hareketle incelenecektir. Böylece mensur örnekte ne tür unsurlar, bilgiler olması gerektiği, bu unsurların var olup olmadığı daha kolay anlaşılacak, buradan hareketle manzum örnekleri bir yere yerleştirmek de kolaylaşacaktır.

2. MENSUR SURNAME: MÜELLİFİ BİLİNMEYEN SURNAME

Müellifi bilinmediği halde, düğüne dair verdiği ayrıntılara ve kullandığı ağır dile, ayrıca şahıslardan bahsederken farklı mevkiler için kullanılan resmi hitaplara, yahut düğün protokolünün her aşamasına dair ortaya konulan hassasiyet ve bilgiye bakılırsa, eseri kaleme alan kişinin kültürlü ve saray çevresinden bir kimse olduğu sonucuna varılabilir. Bu noktadan bakıldığında, aşağıda padişaha ve kızına dair birtakım övgülerin dönem ve saray şartları göz önüne alındığında abartılı olmadığı söylenebilir.

Şevketlü, kerâmetlü, mehâbetlü, kudretlü, veliyy-i ni'metimiz,... efendimiz hazretleriniñ ... kerîme-i muhteremeleri devletlü, 'ismetlü Şâliha sultan-ı 'aliyyetü's-şân hazretleriniñ sinn-i 'aliyyeleri yigirmi beş derecelerine reşide olmuş ve bermuktezâ-yı emr-i İlâhî 'ağd u izdivâcları mevsimi hulûl eylemiş olduğundan...

Söz konusu surnamenin yukarıda yer alan ilk cümleleri Padişaha ve Kızı Saliha Sultan'a atfedilen övgülerin yanı sıra, surnameye konu edilen düğünün nereden hareketle ortaya çıktığını anlatarak eserin ve olayların da başlangıcı niteliğini taşımaktadır. Bu girişe göre II. Mahmut emr-i İlahiye göre artık evlilik vakti geldiğini düşündüğü, yirmi beş yaşına ulaşan kızı Saliha Sultan için Tophane Müşiri Halil Rifat Paşa'yı damat olarak uygun görmüştür.

Saray damatlarının genellikle üst düzey yöneticiler arasından seçilmesi yaygın bir uygulama olmakla birlikte bunun siyasi, sosyal yahut kişisel sebepleri ayrı bir tartışma konusu sayılmalıdır. Ancak Mehmed Halil Rifat Paşa'nın mutasarrıflık, serasker kaymakamlığı, Petersburg sefirliği, kaptan-ı deryalık, seraskerlik, Tophane müşirliği, valilik vb. birçok üst düzey görevde bulunuşu siyasi; Arapça, Farsça, Fransızca ve İtalyanca biliyor oluşu ise entelektüel, yani şahsi durumuna işaret eden ve onu aday olarak öne çıkaran bazı özellikleri arasında not edilebilir. (Arslan 2011:169).

Bu girişin devamında 30 Mart 1834 tarihinde saat dört sularında Halil Rifat Paşa'ya yakası al üzerine sırma işlemeli harvânî giydirilerek padişah damadı olduğu bildirilir, arkasından padişahın bu kararını iletip gereğinin yapılmasını buyurduğu hatt-ı humâyun Bâb-ı Âlî'ye, yani sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya gönderilir.

Benim vezirim, bi-tevfîkihi ta'âlâ sünnet-i seniyye-i hazret-i nebeviyye üzere 'işmetlü kerîme-i muhteremem Şâliha Sultân-ı 'aliyyetü's-şânı müşir-i top-hâne-i 'âmirem Mehmed Halil Rif'at Paşa'ya tezvîc ü tenkîh itmekligi qarîha-i şâhânemden tensîb ve inşâallâhu ta'âlâ bu günlerde bir yevm-i mes'ûd ihtiyâriyle 'a'kd ünîkâh resminiñ icrâsını irâde vü taşvîb eyledim... sen, ser-'asker paşa ile müzâkere ve şûret-i rûsûmâtı tertîb iderek iktizâ iden huşuşları taraf-ı hümâyûnuma 'arz u istîzân eyleyesiz...

Surnamede, bu hatt-ı humâyunun kim tarafından sadrazama ulaştırıldığı, sadrazamın onu öperek alışı, oradaki başka bir görevlinin belgeyi ayakta ve yüksek sesle okuyuşu ve sonrasında dua edilmesi gibi tüm ayrıntılar olay yerinde bulunup her unsuru gözleyen birinin ağzından anlatılmaktadır. Bu anlatım tarzı ve metnin her aşamasında sıkça kaydedilen sayısız ayrıntılar, çok sayıdaki şahıs ve mevki isimleriyle onların bu sürecin hangi aşamalarında yer aldıkları gibi bilgiler surnameyi hem siyasi hem de kültürel tarih açısından daha önemli bir belge haline getirmiştir.

Hatt-ı hümayundan sonra hazırlıkların nasıl başlatıldığı, şehir dışından gelmesi beklenen davetlilere ve "bi'l cümle hüküm-dârân-ı düvel-i ecnebiyye"ye gönderilecek "nâme-i hümâyûn-ı şâhane" yazılması ifade edilmiş, bu misafirlerden önemli olan bazılarını kimlerin nerelerde ağırlayacağı 3a-5a arasında isim ve unvanlarıyla birlikte listelenmiştir.

Söz konusu listeden sonra nikah töreninin kararlaştırılması, şahitlerin belirlenmesi ve nikah töreni anlatılır. Öncesinde şerbet, kahve, gulâb ve buhur ikram edilen törende nikahı Hırka-i Şerif odasında Şeyhülislam Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi kıymıştır. Nikahta Saliha Sultan'ın vekili Dârü's-saade Ağası Abdullah Ağa, Halil Rif'at Paşa'nın vekili ise Serasker Paşa olmuştur. Törene katılanlara verilen kıymetli hediyeler 7b ile 9a arasında "Şeyhu'l-islâm efendi hazretlerine mücevher kutu 1 'aded, kıymeti 25.000 guruş" (Arslan

2011: 189) diye başlamak suretiyle adları ve kıymetleri ile birlikte ayrıntılı olarak listelenmiştir.

Arkasından düğün hazırlıkları ve süslemeler, aydınlatmalar, damat tarafından saraya gönderilmesi adet olunan nişan alayı ve içindeki hediyeler, mehirler, vs. anlatılmıştır. Yapılan eğlence, ateş gösterileri, atılan fişeklerden söz edilmiştir. Geceleri yapılan bu tür oyun, aydınlatma ve ateşli gösterilerin yanında on üç gün süren düğünün gündüzlerinde de yer alan cambazlar, kale savaşları vs. ise şöyle anlatılır:

...aşağı meydânda sâ'at beş şularında cân-baz başı ve sâ'ir cân-baz ve zûr-bâzlar ... ve anların daği tamâmında rakkâşlar çıkup kol oyunları ve dürlü dürlü ... şal üzerine binâ olunmuş olan kal'a ile müceddeden yapıdırılan şagîr sefineler ve şandallar muharebe iderek uşûl-i muhaşarayı tâ'lim ve izhâr-ı fûnûn idip... Ve işbu on üç gicede Tolmabâgçe etrâfında mansûb gerek esnaf ve gerek müsâfir haymeleri envâ'-ı kanâdil ve fânûs u meşâ'il ile şu'le-yâb olup... gündüzleri islâm cân-bâzları için sâhil-i bahrden Bayıldım nâm maħalde ...dürlü dürlü hünerler icrâ itmek ve bir gün cân bâzîñ birisi iki kanaatlı kuş resmine girüp, hayme-be-hayme gezüp bayağı iki insan boyunca şıçrayup...

Bu şekilde düğün boyunca yapılan eğlenceleri özetleyerek devam eden anlatımlar yaklaşık olarak 10a-12b arasındaki metnin bütününe nazaran kısa bir bölümde anlatılmıştır.

Bundan sonraki kısım söz konusu surnameyi diğer örneklerinden ayıran ve 13a ile 51b arasındaki oldukça geniş bölümde yer verilen misafirler ve bunlara verilen hediye ve atiyelerin ayrıntılarıyla yer aldığı listelerdir. Burada sırasıyla Mevlevî, Nakşî, Celvetî, Sünbülî, Halvetî, Halvetiyyenin Nûrüddin Kolu, Gülşenî Bayrâmî, Sinânî, Uşşâkî vb. tarikatların şeyhlerinin; ayrıca devletin merkezde bulunan ve taşradan gelen çeşitli düzeylerdeki görevlilerinin kasr-ı humâyûnun dışında kurulan on iki tane çadırda(hayme) ağırlanışı, yapılan ikramlar ve padişah adına kendilerine verilen hediye ve bahşişler ayrıntılı olarak yer alır. Her aşaması önceden belli olan bu ağırlamalar damat paşa ve devletin diğer bazı ileri gelenleri adına yapılmış, hediyeler ve bahşişler dahil tüm masraflar defterlere işlenmiştir.

Yevm-i mezkûrda kapu kethudâlarından El-Hâc Hüsâm Efendi haymesinde müsâfir olan meşâyih-i halvetiyye efendiler:

Çoca Muştafa Paşa civârında Ramazân Efendi Tekyesi şeyhi Yahyâ Efendi: 750 gurus, 50 gurus...

Yevm-i mezkûrda maşârifât nâzırı 'Osmân Begefendi hazretleriniñ haymelerinde müsâfir olan meşâyih-i kâdiriyye efendiler:

Top-hâne'de Etmekçibaşı Maħallesi'nde İsmâ'il Rûmî Tekyesi şeyhi Şâkir Efendi: 350 gurus... (Arslan 2011:199-204)

Saygı gereği önce tarikat şeyhlerinin ve ardından diğer sınıflardan kişilerin kaydedildiği defterlere göre İngiltere büyükelçisi, Nemçe büyükelçisi, İspanya maslahatgüzarı, Amerika maslahatgüzarı gibi diğer devlet temsilcileriyle eşleri de düğünün on

birinci salı günü davet edilmiş, re'isü'l-küttab efendi tarafından karşılanarak sadrazam tarafından kusursuz ikramlarla ağırlanmış, eğlencelerden sonra gece geç saatlerde kendilerine tahsis edilen araç ve refakatçiler ile aynı şekilde uğurlanmışlardır. 48b kısmında bu elçiler ve kendileri için düzenlenen eğlenceler ile tahsis edilen ulaşım araçları sıralanır. Bundan sonra, 49a ile 52a arasında Sadrazam Mehmed Emîn Ra'uf Paşa için özel hazırlanan Dolmabahçe Kasrında düğünün ikinci gününden itibaren ağırlanan önemli misafirler ad ve ünvanlarıyla sıralanmış, burada da eğlencelerde görevli kişilere verilen bahşiş ve hediyeler kaydedilmiştir. Düğünün sonlarına ve Surname'nin de son bölümlerine gelirken;

Sûr-ı hümâyûn-ı şâhânenin on ikinci çehâr-şenbe günü cihâz alây-ı vâlâsı resminiñ icrasına irde-i seniyye-i mülûkâne ta'alluk buyurularak yevm-i mezkûrda vaqt-i muhtâr olan sâ'at [boş bırakılmış] şularında bi'l-cümle erbâb-ı alay Tolmabâğçe sâhasında ictimâ' iderek...(Arslan 2011:250)

Şeklinde yer verilen ifade, düğünün on ikinci çarşamba günü “cihaz alayı”nın nasıl taşındığını anlatan bölümün girişidir. Bu bölümden sonrasında çeyizlerin Beşiktaş Sarayı'nın harem-i hümâyûn kapısından kimler eşliğinde ve ne şekilde alınıp, hangi güzergahtan geçip, Saliha Sultan için önceden hazırlanan Ortaköy'deki Neşâtâbâd denilen bölgedeki saraya getirilip yerleştirilmesi olabildiğince ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Burada dikkati çeken bir detay olarak, yalnızca altın ve gümüş eşyaları taşıyan arabaların 11 adet olduğu “...Ba'dehû evânî-i zer ü sîm müceddeden yapılan cihâz 'arabalarıyla. Araba 11 'aded...” ifadesiyle, öncesinde ve sonrasında da sayısız cihaz yazılı olduğu halde kaydedilmiştir.

Bunun devamında on üçüncü perşembe günü düzenlenen “arus alayı” ve Saliha Sultanın yeni evine yerleşmesi, o gün yolda ve yeni saraydaki seramoni anlatılmış, arkasından adet gereği damat tarafından Saliha Sultana, onun ve padişahın maiyetindekilere, bazı devlet ricâli ile ağırladığı misafirlere verilmesi gereken hediye ve atıyyeler surnameye dahil olan son bölüm olarak 56a ile 65b arasında ayrıntılı olarak sıralanmıştır.

Eserin İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, İbnülemin No: 2802'de tespit edilen tek nüshasında 65b ile 87b arasındaki kısımlarda boş sayfalar ve düğünle ilgili olmayan bazı bilgiler yer almaktadır (Arslan 2011:180).

Bu surnameye bütüncül olarak bakıldığında dikkat edilmesi gereken üç temel nokta olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki düğün protokolüne ve genel anlamda devlet protokolüne dair gösterilen hassasiyet, ikincisi alınıp verilen hediye ve bahşişlerin, bir masraf defteri niteliği taşıyabilecek kadar ayrıntılı ve düzenli olarak kaydedilmesine rağmen düğünün eğlence ve diğer ritüellerine bu derece önem verilmeyişi, üçüncü olarak ise metinde adı geçen tekke, mevlevîhâne, dergah, cami, şeyh, müderris vb. sayının iki yüzden fazla olmasıdır. Bu noktalardan yola çıkarak en azından incelenen bu metnin, mensur bir örnek olarak hem siyasi, hem de sosyo-kültürel tarih açısından edebi bir eser olarak kalmaktan öteye geçip son derece önemli bir belge konumunda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın sonraki bölümünde, yukarıda incelenen mensur surnameye kıyasla seçilen manzum bir örnek olan Halil İbrahim Rif'at Bey'in *Gülşen-i Hurremî* adlı eserinde yukarıdaki verilerden ne kadarının yer aldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

3. MANZUM SURNAME: GÜLŞEN-İ HURREMÎ

Surnameler genelde “surname” başlığıyla anılmakla beraber Halil İbrahim Rif’at Bey’in *Gülşen-i Hurremî* adlı eserinde; kelimenin doğrudan anlamına göre “şen şakrak, gönül açıcı, sevinçli gül bahçesi” başlığını kullanmıştır. Bir düğün anlatımı için oldukça uygun görünen bu ismin altında 47 bölüm olduğu yukarıda söylenmekle birlikte, farklı sayılardaki beyitler içeren bu bölümlerde nelerin anlatıldığı, mensur örnekte olduğu gibi düğün hakkında yeterli bilgi verilip verilmediği tespit edilmeye çalışılacaktır.

“*Gülşeni Hurremî 1250*” başlığının altındaki sekiz beyitlik ilk kısma aşağıdaki beyitle başlayan şair,

“İsmiyle Hudâ’nuñ ibtida kııl/ Mihrâb-ı vücûba ittikâ kııl” (Arslan 1999:687), (1)

diyerek “İşe Allah’ın adıyla başla ve onun yapılmasını istediği şeylerden yüz çevirme, onlara yönel” diyerek besmele mahiyetindeki girişinden sonra,

“İklîm-i hurûfa pâdişehdür” (2/1), “Faettâh-ı kelâm-ı Zât-ı Muṭlak” (7/2)

gibi ifadelerle mesnevi türünün bir gereği olarak öncelikle Allah’ın yüceliğine yer vermiştir. Bu bölümden sonra “Der-Ḥamd-i Hudâ-yı Ta’âlâ” başlığını taşıyan ve 9-29. beyitler ise hamdele bölümü olarak ifade edilebilir.

“Ḥamd eyleyüp eylegil münâcat/ Dergâha varup kııl ‘arz-ı hâcât” (9)

diyerek başlayan, arada çeşitli vesilelerle hamd ve dua eden şair;

“Girdüm reh-i nazma vir selâmet/ Çekdürme bana o yolda zaḥmet” (28) ve

“Eyle kaleme selâset iḥsân/ Kııl tâb’uma da selâmet iḥsan” (29)

diyerek münâcat bölümünü birtirirken, asıl isteği olarak yazacağı surname için Allah’tan kolaylık dilemiştir. Sonrasında “Der-Na’t-ı Resûl-i Ekrem Şallallâhu Ta’âlâ ‘Aleyhi Ve-Sellem” başlığı altında 30-48. beyitler arasında gelenek üzere Hz. Muhammed’in (S.A.V) türlü vasıflarıyla övüldüğü bölüm yer almaktadır.

“Maḥbûb-ı Hudâ şefi’i ümmet/ ‘Âlemlere zâtı maḥz-ı rahmet” (40)

Bu kısmın ardından ise “Der- Sitâyiş-i Şâhib-Kırân-ı Devrân Hazret-i Maḥmûd” başlığı altında 49-70. Beyitler dahilinde Sultan II. Mahmud için övgü ve duaları içeren bölüm, yani medhiye yer alır.

“ ‘Adliyle pür itdi kâ’inâtı/ Buldı yeniden cihân ḥayâtı” (51)

Bu giriş kısımlarında dil, olayların anlatıldığı sonraki bölümlere nazaran biraz daha ağır olsa da genel bir bakışla şairin sade, hatta basit bir kullandığı söylenebilir.

Mesnevi türünün ortak unsurları olan söz konusu yukarıdaki bölümlerden sonra “Ta’rif-i Meclis-i Feyz-Enîs-i ‘Akd-i Şerif” başlığı altındaki 71-95. beyitler ile düğünden önceki nikah töreni anlatılmıştır.

“Ol ‘ağd-i nikâh-ı emr-i mesnûn/ Zî’l-ħiccede kıldı memnun” (72)

beyiti ile nikahın kıyıldığı ay ifade edilirken,

“Ol meclis-i feyz-enîs ħaqqâ/ Ħırka oğasında oldu icrâ (73)

beyiti ile nikahın ħırka-i şerif odasında kıyıldığı,

“Müftî-i zamân ‘âkid oldu” (81/1) – “Âğâ-yı ħarem-serâ vekîli” (82/1) ve

“Şâhidler ise Reşid Pâşâ/ ‘Abdullah Ağa biri o lâla” (83)

beyitlerinde ise gibi nikah sırasında görev alan kişiler açıkça ifade edilmiştir. Bu bölümden sonraki “Der-Şenâ-yı Dâmâd-ı Şehr-yâr-ı ‘Âlem-ârâ Rif’at Ħalil Paşa” başlıklı 96-109. beyitler arasında Damat Halil Rif’at Paşa’ya sayısız övgü dizilmiştir.

“Hem rüşd ü zekâda yokdur akrân/ Hem ‘âkil ü hem de ehl-i ‘irfân” (103)

Bunun ardından ise yine konuyla doğrudan ilgili olarak 110-136. beyitlerde “Der-Ta’rif-i Alây-ı Nişân-ı Zî-şân” başlıklı nişan alayı anlatılır.

Bu bölümde konunun ayrıntılarını içeren bazı örnek beyitler şöyle sıralanabilir:

Nişan için geline gönderilen hediyelerin içeriğine dair;

“Eşyâ-yı nefise-i mücevher/ Ya’ni ki nişan takımını yek-ser” (113)

Geçit sırasında müzik olduğuna dair; “Muzıka ile ma’an muğaddem” (114/1)

Geçitteki sıraya dair; “Biñbaşılar arğasında râkib/ Alây emîni ‘alâ-meratib (117)

Hediyelerin içeriğine dair; “Bir nice kaç-ı Hind-kârî/ (131/1)

Törenin sonunda insanların saraya gidişine dair;

“Eşya çekilüp ħıtâma yetdi/ Bi’l-cümle ħarem-serâyâ gitdi (136)

Buna benzer birçok ayrıntılı bilgi bu bölümdeki hemen her beyitte yer almaktadır.

Ayrıca “Der-Ta’rif-i Ħânende-gân u Sâzende-gân”, Der-Ta’rif-i Rağğâsân”, Der-Beyân-ı Kõçekçiyân”, Der-Ta’rif-i Ħoğğa-bâzân”, “Der-Ta’rif-i Envâ’-ı Fişeng, Der-Tarif-i Donanmâ-yı Kândil” gibi sayısız eğlence kişileri ve unsurları; “Ziyâfet Der-Çehârçenbih”, Ziyâfet Der-Pencşenbih”, “Ziyâfet Der-Yekşenbih”, Ziyâfet Der-Düşenbih” gibi başlıklarla farklı günlerde yahut farklı kişi ve rütbelere için düzenlenen ikram ve ziyafetler hemen her başlığın altında onu aşkın beyit bulunmak suretiyle ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Bunun yanında tıpkı yukarıdaki bölümlerde olduğu gibi

“Der-Ta’rif-i Ziyaret-i Cihâz-ı Sultân-ı ‘Aliyyetü’ş-şan Der-Sağil-serây-ı Beşiktaş” (a.g.e.: 722), “Kıı’a Der-Ħağğ-ı Ziyâret-i Ħapudân Tâhir Pâşâ ve Şenâ-yı Zâteş (a.g.e.: 724) gibi onlarca farklı başlık ve bunların altındaki yüzlerce beyit sayesinde Saliha Sultan ve Halil Rif’at Paşa’nın düğünü; nikah töreninden başlanarak, yapılan eğlenceler, ağırlanan konuklar,

alıp verilen hediyeler, nişan-cihaz-arus alayları ile gerçekleşen diğer ritüeller; gerçekleştikleri günler, katılımcıları ve işleyişlerine dair ayrıntılar son derece sade bir dille ve genişçe anlatılmıştır. Öyle ki bu surnameye Mehmed Es'ad ve Mehmed Ra'if tarafından yazılan iki “takriz” bulunmaktadır.

Sultan II. Mahmud'un kızı Saliha Sultan ile Halil Rif'at Paşa'nın düğününü konu alan bu manzum ve mensur surnamelerde, sanatçıların üslup ve şiir/nesir zemininin imkanları dahilinde düğünün hangi bölümünün, şiirde kaç beyit, nesirde kaç satır anlatıldığı aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

	Manzum Surname	Mensur Surname
Nikah töreni	24 Beyit	30 Satır + katılanlara verilen hediyeler yaklaşık 2 sf.
Nişan Alayı	26 Beyit	60 Satır + katılanlara hediyeler 2 sf.
Düğüne davet	12 Beyit	14 Satır + 2 sf. davetli liste ve
Düğün hazırlıkları, çadırlar	8 Beyit	2 sf.
Eğlence: Canbazlar	16 Beyit	27 Satır
Eğlence: Fişekler	12 Beyit	7 Satır
Eğlence: Kandil donanması	13 Beyit	15 Satır
Tarikat şeyhlerine ziyafet	55 Beyit (yalnızca tarikat isimleri bilgisi)	15 sf. (ayrıntılı tarikat ismi ve şeyh davetli ve bağış durumu listesi)
Alim, müderris ve kadınlara ziyafet	21 Beyit	17 sf. (ayrıntılı davetli bilgisi)
Devlet ricaline hiyerarşik ziyafet	71 Beyit (vüzera, ağa, bey, vali vs.)	14 sf. (her davetlinin bilgisi)
Yabancı elçilere ziyafet	10 Beyit	2 sf.
Damadın teşekkür ziyafetleri ve saray çalışanlarına hediyeler	21 Beyit yemek + 9 Beyit padişaha teşekkür	Damadın saray görevlilerine hediyeler 5 sf.
Cihaz alayı	51 Beyit (13 bölüme ayrılmış)	1 sayfa
Padişahın çiftin oturacağı saraya ziyareti	26 Beyit	Beş Satır

Bu incelemeler yapılırken bilhassa nesir örneğinde başlıklandırma yapılmadığı ve konular birbirinin içinde seyredildiği için ancak yaklaşık değerler kullanıldığı söylenebilir. Aksi halde verilen sayıların doğruluğu kesin olmayıp, sonuç kısmına geçmeden önce, tablodan evvel anlatılanların okurun zihninde canlandırması için, iki örneğin tüm unsurları değil fakat metinlerin genelindeki kısımlar ayrıştırılmıştır. Böylece iki türün de sınırlarını zorlamış ve metinlerin, yani manzum ve mensur surnamelerin karşılaştırmasını yaparken daha dikkatli davranabilmek mümkün olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonucunda söylenebilir ki, hemen her türden metin için geçerli olan üç temel kural surnameler için de geçerlidir. Bu kuralların ilki, metnin ne anlattığı öncelikle metin yazarının dikkat noktasına ve neye ne derece yer vermek istediğine bağlıdır. Yukarıda incelenen örneklerde görülebileceği gibi bir mensur Surname anlattığı düğün töreninde özellikle gelen misafirlere, bilhassa şeyh ve müderrislere dikkat etmiş ve düğündeki hediye ve masrafları harfi harfine kaydettiği halde eğlence kısmına o kadar ilgi göstermemiş olabilir. Ancak buna karşın manzum, hatta mensur yazılmış başka bir örnekte bu unsurlar

vurgulanmak, hatta yer almak zorunda değildir ki bunu görmek için herhangi bir surname metnini açmak yeterli olacaktır.

İkinci kural ise ilkinin desteklemekle birlikte kısaca şöyle ifade edilebilir. Bir metnin neyi nasıl anlattığı konusu, yazar veya şairin dikkat noktası yanında metnin boyutu ile de yakından ilgilidir. Şöyle ki yukarıda yer alan 818 beyitlik Gülşen-i Hurremî de, ona takriz olarak yazılan 115 beyitlik Surname-i Es'ad da aynı düğünü anlatır. Ancak bu iki metnin olayları tarihi bağlamda ele alınabilecek düzeyde ayrıntılı anlatma kabiliyetleri hacimleri nispetinde değişmektedir. Aynı durum yine yukarıda incelenen 87 varak boyutundaki müellifi bilinmeyen surname ile farklı bir düğünü anlatsa da yalnızca birkaç varaktan oluşan başka bir surname arasında da geçerlidir. Son olarak, eserlerde kullanılan dil de tıpkı manzum olan Gülşen-i Hurremî kolayca anlaşılırken, incelenen mensur surnamenin ona nazaran daha ağır ve anlaşılması güç olması gibi manzum ve mensur olmaktan öte üslup ile ilgili bir konu sayılmalıdır.

Ayrıca insanlık tarihinin ilk dönemlerinde, yazılı türlere henüz geçilmemişken, toplumların tarihleri manzum türler yoluyla sözlü olarak aktarılmaktaydı ve bugün gelinen noktada o dönemlerin payını inkar etmek imkansızdır.

Bu durumda çalışmanın neticesi olarak, Mehmet Arslan ve Hatice Aynur'un en başta ifade edilen ve tartışmaya açılan; manzum surnamelerin çeşitli şekil kısıtları ve sanat kaygıları sebebiyle tarihi olayları yeterli düzeyde, yahut ayrıntılarıyla yansıtamadığı iddiasının tamamen doğru olmadığı ve yeniden tartışılması gerektiği; bunun yanında, sonuç kısmında sıralanan yaklaşımları diğer edebî türler için de genellemenin söz konusu olabileceğini ifade etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

AND, Metin (Ocak 1969). "Osmanlı Düğünlerinde Nahıllar". *Hayat Tarih Mecmuası*. s. 16-18.

ARSLAN, Mehmet (2011). *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri* C. 6-7. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı.

ARSLAN, Mehmet (2007). "Kültür Tarihimiz Açısından Zengin Bir Kaynak: Sûr-nâmeler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 5. Sayı 10. s. 221-258.

ARSLAN, Mehmet (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnâmeler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*. Ankara: AKM Başkanlığı.

AYNUR, Hatice (2009). "Sûrnâme". *İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. C. 37. s. 565-567.

BASAT, Ezgi Metin (2015). "TOBB ETÜ Edebiyat Söyleşileri".

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname\(02.11.2015\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Surname(02.11.2015)).

SEVİNÇLİ, Erdal (2006). "Şenliklerimiz ve Sûrnâmelerimiz: 1675 ve 1724 Şenliklerine İlişkin İki Sûrnâme". *Journal of Yaşar University*. Sayı:1. s. 377-416.